

AZ OKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM SZEMLÉLTETŐ FILMKIRENDELTSÉGE
filmdia sorozatából
90. szám.

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY .

Irodalomtörténeti sorozat: 19.

Készült: az 1954. évben.

1. Csokonai legrégibb arcképe. /John rézmetszete/.

Csokonai Vitéz Mihály legnagyobb lírikusaink egyike, a felvilágosodás korának legkiválóbb magyar költője.

2. Debrecen, Csokonai szülővárosa 1800 körül.

Képünk debreceni kollégisták egykorú rézmetszete. Eléggyé kezdetlegese, de jól érzékelteti Debrecen mezővárosi jellegét.

3. A debreceni református kollégium Csokonai diákkorában.

Csokonai a debreceni református kollégiumban diákoskodott. 1788-ban elvégezte a gimnáziumot, majd a főiskola bentlakó hallgatója lett.

4. Csokonai-korabeli debreceni diák-viseletek.

Ne ütdődjünk meg e diákok vakmerőségén: ők már főiskolások, nekik dohányozni is szabad.

5. Deák-tóga Csokonai idejében.

A kollégium főiskolai tagozata kétéves filozófiai és négyéves hittudományi tanfolyamból állt. A főiskolások tógát viseltek.

6. Budai Ézsaiás, Csokonai tanára.

Budai Ézsaiás /1766-1841/ a kollégium egyik legtekintélyesebb tanára volt. Történelmet, latint, görögöt és hittudományt adott elő. Kiváló történelmi munkákat írt. Amellett, buzgó munkálkodott a tanítás nyelvének magyarrá tételén. Csokonai tanítványi becsüléssel nyilatkozott mindig róla.

7. Csokonai irodalmi tankönyve.

Csokonai idejében országszerte latinul folyt az irodalmi oktatás. A debreceni kollégiumban ugyan már 1797-ben elrendelték mindenféle tudománynak magyar nyelven való tanítását, de a magyar, és latin tanítási nyelv küzdelme egészen 1831-ig tartott. Ez évig a tanítás jobbára latin nyelven folyt.

Csokonai irodalomkönyve is latin nyelvű. A "Gradus ad Parnassum" szinonimák, jelzők és költői szólamok szótár-szerű gyűjteménye. Minden címszó latin nyelvű, utána jön a magyar jelentés, ezután a szó német és cseh nyelvű megfelelője, ezt követik a szinonimák

latinul, főneveknél a hozzájuk illő jelzők, végül a frázisok /ki-
fejezések, irodalmi példamondatok/ szintén latinul, latin szerzők-
ből /főleg Vergiliusból/ idézve.- Itt látható a kötet első lapja,
a költő sajátkezű bejegyzésével. /Cs.V.M. 1785./

8. Csokonai sajátkezű kottajegyzete.

A dal címe: Még meg sem alkudátok. A nép körébe elszármazott mű-
dal. A gyermekes vonásokból következően, még debreceni diák-
korában másolhatta Csokonai. Bizonyára kántálásra készült, a szö-
vegből ítélve: temetésre. /Ha érdekli a tanulókat e régies hang-
jelölés, részletesebben is szóljunk róla - esetleg csak vetítés
után - az érdeklődnek:

Feltűnő ezen a kottán, hogy nem öt-, hanem nyolcvonalas. Ez a
hangjelölés Csokonai korában is sajátos volt, t.i. ekkor már
kb. 200 esztendő óta a 11 soros vonalrendszert használták egész
Európában. Itt az öt felső sor megfelelt a mai g-kulcs / $\&$ /
vonalrendszerének, az öt alsó sor pedig az f-kulcs / \flat / vonal -
rendszerének; a középső, hatodik sor a cé hangot jelezte, amelyet
manapság a g-kulcsos rendszerben az alsó pótvonalon, az f-kul-
csos rendszerben pedig a felső pótvonalon ábrázolunk.

A magyarországi protestáns kollégiumi énekkarok vezetői nem tar-
tották magukat pontosan ehhez a 11 soros vonalzáshoz, hanem csak
annyi vonalat használtak, amennyi szükséges volt az éppen adódó
szólamok hangjainak elhelyezésére. /L. Bartha Dénes: A XVIII.
század magyar dallamai c. munkáját./

Hogy melyik a hangsor-kezdő cé vonal, vagyis a 11 soros vonal-
rendszer hatodik vonalának megfelelője, azt az ilyen 8,9,10 soros
vonalazkodásoknál esetenként kell megállapítani./

9. Csokonai fuvolája.

Csokonai nemcsak énekelt, hanem zenét is. Fuvolája ma is megvan
a Ref. Kollégium Nagykönyvtárában.

10. Csokonai a lakodalomban. - Jankó János festménye.

Csokonai nagy tréfacsináló volt, ezért gyakorta hívták meg mulat-
ságra, lakodalomba. Ez alá a kép alá legtalálhatóbban első életrajz-
írójának, Domby Mártonnak szavait idézhetjük: "... /A poéta/ oly
kedvet és elevevést gerjesztett a társaságban, hogy szüksége-
sebb volt ő mulatságra, mint a bor és muzsika, és nála nélkül
jódedv nem is lehetett".

11. Gvadányi József, a fiatal Csokonai kedves költője. /Egykoru vizrajz/

Gvadányi, a peleskei nótárius kalandjainak jóízű elbeszélője
népszerű volt, a debreceniek körében. Arany János is szívesen ol-
vasta, Petőfi verset is írt róla /"A régi jó Gvadányi"/.

3

12. Kazinczy Ferenc. /Ender János olajfestménye 1828-ból/

19 éves Csokonai, amikor elküldi verseit Kazinczynak. A válasz megdobogtatja szívét: "Az ur versei igen kedvesen folynak s az ideák nemeseek és nem földön-csuszók. Ez pedig maga is poesist tesszen..." Csokonainak amugy is erős költői önérzetét hatalmasan megnövelte ez az elismerés.

13. Martinovics kivégzése és "Martinovics-fa."

1795 tavaszán Csokonai átutazott Pesten és tanuja volt Martinovics Ignác és társai kivégzésének. A kép alsó része a kivégzés jelenetét ábrázolja, felső része pedig a forradalmi szervezkedés szerteágazó voltát szemlélteti. - Csokonai életműve szorosan összefonódik a magyar felvilágosodás mozgalmával. Már egyik diák-kori tanító meséjében /Bagoly és kócsag/ kifigurázza a külsőségekben magyarkodó nemességet. Az estve c. szép verse csonkán jelent meg a Diétai Magyar Muzsában, ki kellett hagyni belőle az osztályellentétekről és az uralkodók tobzódásáról szóló elmélkedést. Más forradalmian harcos írásai /pl. Tempefői/ már meg se jelenhettek. Mint látható, a Martinovics-mozgalom vérbefojtása messze kiható esemény Csokonai életében.

14. Sárospatak vára.

Csokonai 1795-ben Debrecenből Sárospatakra ment jogot tanulni, itt azonban csak rövid ideig maradt, mert sehogysen tudott megbarátkozni a neki száraz jogtudománnyal. - Képünk rézmetszet, az 1687-es nagyszombati kalendárium címlapjáról.

15. Pozsony a 18. század végén. /Egykoru rézmetszet./

Patakról nagyobb kerülőt téve, Pozsonyba ment a költő. Azt remélte, hogy az országgyűlésre összesereglett urak között kiadóra talál - ez a reménye azonban füstbe ment.

16. A Diétai Magyar Muzsa címlapja.

Pozsonyban irodalmi hetilapot adott ki Csokonai: itt jelent meg többek között Az estve c. szép költeménye. Lapját pártfogás hiányában hamarosan kénytelen volt megszüntetni.

17. és 17/a. Lilla arcképe. - Komárom, Lilla lakóhelye.

Komáromban ismerkedett meg Csokonai élete nagy szerelmével: Vajda Juliannával. 1797 nyarán a költő jelen volt azon a megyegyűlésen, ahol a leány éppen az ő versét szavalta. Heves szerelemre gyulladt iránta, s gyönyörű dalciklust írt hozzá: a Lilla-dalokat. /A szép olajfestményt a debreceni Déri-Muzeum őrzi./

18. Lilla gyűrűje.

Egykoru rajz után készült felvétel.

19. A Rózsabimbóhoz. /Csokonai kézírata./

A legkedvesebb Lilla-dalok egyike az Akadémia kézírattárában van.

4

20. Esküszöm, szép Lilla... /Kotta, szöveggel./

Csokonai a legnépszerűbb dalköltőink egyike, nemcsak költészettani, hanem zenei értelemben is. Major Ervin, zenetörténészünk 43 megzenésített Csokonai-dalt ismer. /L. a Zenei Lexikon Csokonai-cikkét, 1930./Csokonai dalszövegeinek egy részét kész dallamokra írta. Többek között egy Haydn-dalhoz is írt szöveget. Képünk Csokonai 18. sz. Lilla-versét adja, egykoru vagy csaknem egykoru dallammal, ismeretlen zeneszerzőtől, Kern Aurél feldolgozásában.

21. A Tihanyi echóhoz. /Csokonai kézírata./

A verset egy 1788. évi kalendárium üres lapjaira írta a költő: címe a kéziratban: A füredi parton. A 3.-4. versszakot adjuk.

22. A tihanyi echóhoz. /Kotta, szöveggel./

A 45. számú Lilla-dal. Miként a 18. számú vers dallama, ez is Kern Aurél feldolgozása. - Csokonai legismertebb dala. Megvan a Sárospataki Melodiáriumban is. Az 1. és 2. versszakát éneklik.

23. 23/a. és 23/b. A Reményhez 1803. évi bécsi kiadása. /Cimlap, kotta, szöveg./

Csokonai e remekművének dallama Kossovits zeneszerzőnek, a költő kortársának műve. Kazinczy lehetségesnek tartja, hogy Csokonai a kész dallamra írta versét.

24. "A szépség ereje a' bajnoki szivenn." /Cimlap./

Ez egyike Csokonai ama kevés művének, mely még a költő életében napvilágot látott. Debrecenben jelent meg, 1800-ban. Érdekes, hogy Erőss Gábor, református kollégista rajzolta a cimlapját /szárnyas Amor/. Figyelemreméltó a sajtószerű írásmód: ekkor amég minden író a saját tájszólása szerint írt. Helyesírásunkat csak évtizedekkel később szabályozta a Magyar Tudományos Akadémia.

25. Csokonaiék lakóháza Debrecenben.

Csokonai a Darabos-utca 19. számú telkén épült házban lakott özvegy édesanyjával 1788-tól haláláig. Ez a ház 1802-ben leégett; csak nagy küszködés és nélkülözés árán építhették föl új házukat Csokonaiék. Képünk az ujonnan épült házat ábrázolja, ebben élte költőnk utolsó éveit. /A rajz az 1860-as években készült./

26. Fazekas Mihály arcképe.

A debreceni írói kör másik nevezetes tagja, Fazekas Mihály jó barátja volt Csokonainak. Nemcsak költői törekvéseik rokonsága kapcsolta őket össze, hanem mind a ketten lelkes botanikusok is voltak.

27. A "Dorottya" első kiadásának cimlapja.

"Dorottya" megjelenését is megérte még a költő, egy évvel halála előtt.

27/a. Csokonai siremléke Debrecenben.

1804 tavaszán a költő betegeskedése ellenére is kénytelen volt elvállalni egy ekökelő hölgy temetésére a bucsuztató vers megírását. A temetésen meghült, tüdőgyulladást kapott és a következő év januárjában a tüdővész kioltotta életét.

A költő teste az enyészete, de művei tovább élnek és halnak. Következő képeink Csokonai "utóéletét" szemléltetik.

28. Márton József Csokonai-kiadása. /1813./

Csokonai műveinek gyűjteményes kiadása csak nyolc esztendővel a költő halála után jelent meg, négy kötetben, Bécsben, Márton József gondozásában. Képünk: e kiadás első kötetének címlapja.

29. és 29/a. A "Dorottya" címlapja. /1813./

A Márton-féle kiadásban a Dorottya a Békaegerharccal egy kötetben jelent meg. Képünkön az eposz legvidámabb jeleneteinek egyike, Opor cselvetése látható. Dorottya egy kanapé tetejéről vezérli a rohamot az ifjak ellen. Nyolc leányzó cipeli a súlyos butordarabot. Ekkor Opor, a férfinép daliás vezére, szorongatott helyzetben cselhez folyamodik: odakiált a lányoknak, hogy azt veszi feleségül, akitől az első csókot kapja. Erre egyszeribe felborul a nők hadirendje: egymást taposva, taszigálva tódulnak a deli Opor felé. - A nagy izgalomban a kanapé-hordó lányok is kivetették vezérüket, s "keze-lába kitört marsall Dorottyának."

30. Kölcsey Ferenc arcképe.

Kölcsey 1817-ben bírálatot írt Csokonairól a Tudományos Gyűjteménybe. Dicséri benne "a geniális szökdelést, mely a valódi vocationak /hivatásnak/ bélyegét hordozza" - de föltárja Csokonai költészetének gyengéit is, így hibáztatja parlagiasságát. Ez a keményhangu bírálat heves ellentmondást váltott ki Debrecenben. - Képünk eredetije, Einsle Antal olajfestménye, a Magyar Tudományos Akadémia tulajdona.

31. Csokonai mellszobra.

Ferenczy István, a XIX. sz. első jelentős magyar szobrásza, még Rómában tanult, mikor carrarai márványba faragta Csokonai mell-szobrát. Alkotását a Debreceni Ref. kollégiumnak adományozta. 1823 március 11-én helyezték el a szobrot illő ünnepség keretében, a Kollégium könyvtárában.

32. Csokonai szobra Debrecenben.

1871-ben leplezték le a Református Kollégium előtti téren Csokonai szép ércszobrát, melyet Izsó Miklós mintázott.

33. Farsangoló fiatalok /Fametszet./

Csokonai legtöbb műve nem vesztett frissességéből a ma is foglalkoztat olvasót és alkotóművészt egyaránt. Képünk Divéky József

fametszete, a Hungária Könyvkiadó 1943. évi Dorottya-kiadásához készült: az első könyvet illusztrálja. /"Ebédig"/

34. A harcias Dorottya. /Fametszet./

Divékynak ez a fametszete a Dorottya harmadik könyvéhez készült: "Éjfélíg".- Dorottya feje fölött Eris, a viszály istene mosolyog.

35. Szegény Karnevál.../Fametszet./

Képünk a Divéky-illusztrálta kötet baloldali címlapja. A harc egyik jelenetét ábrázolja, amint a rabulejtett, aranyláncra vert Karnevált körülveszik az incselkedő, diadalittas farsangoló dámák.

36. Egy új Csokonai-kiadás.

Csokonai sokat kesergett kortársai részvétlenségén; ilyenkor az utókor igazságtételével vigasztalta magát. "Irok a boldogabb maradéknak, irok a XX. vagy XXI. századnak, irok annak a kornak, amelyben a magyar vagy igazán magyar lesz, vagy igazán semmi sem." /Márton Józsefnek, 1801. márc. 19-én./ Reménye valóra vált: Csokonai Vitéz Mihály művei egyre sűrűbben látnak napvilágot! - Képünk a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1950. évi kiadásának második kötetét mutatja be.

37. Régi és új Csokonai-kiadások. /Foto-montázs./

Csokonai Vitéz Mihály költői hagyatéka másfél évszázad óta a nemzedékek egész sorának érzésvilágát gazdagítja.

Készült a Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalatnál
Felelős vezető: Bojkovszky Lajos